

'ככתבם וכלשונם'**לב בית דין מתנה עליהן' –**

'שאלה: העולם נהגו ליהנות בכמה הנאות מן התיבה ומפות ומעילים של ספר תורה באקראי – יש צד היתר בדבר או לאו?

תשובה: יראה דאם לא התנו עליהם בתחילה שיוכל לעשות בהן תשמישו, מילתא דפשיטא היא דאין צד היתר בדבר אפילו תשמיש עראי דאקראי, כדמוכח... ואם כן אסור להניח שום ספרים על התיבה שמניחין עליו ס"ת, או לכסות שאר ספרים במפות ומעילים של ספרי תורות...

ואנן דלא זהירין בכל הני אפילו בלא התנאה – נראה ליישב בדוחק משום דהאידינא כמעט אי אפשר לזוהר לפי שיש לנו ספרי תורות רבות בבית הכנסת שיש להן הרבה מעילים ומפות, גם יש לנו ספרים רבים חומשים ומחזוריים בבית הכנסת, ומאריכין אנן בשבתות וימים טובים בבית הכנסת בזמירות ובפיוטים מה שלא היה כן בימיהם, ולכך קשה מאד לזוהר שלא יניחו ספרים על התיבה, או שלא יטלו מעילים ומפות לכסות בהן ספרים, או גם שלא ישענו עצמם על התיבה וישבו על המעילים ומפות... וכיון דהכי הוא לב בית דין מתנה עליהם כי היכי דלא ליתו בהו איניש לידי תקלה. וכל מאן דיהיב כי הני מילי לבית הכנסת – אדעתא דחבר העיר וגדולי הציבור יהיב, ולכן מתנה שלא יחול קדושה עליהו כלל.

וכי האי גוונא אמרינן בפרק קמא דשבועות דלב ב"ד מתנה עליהם, אתמידין שלא הוצרכו לצורכי צבור, שלא יחול עליהם קדושת הגוף. ופרש"י שם דאכל מידי דצבור בית דין נותנין לב. ולא דוקא כי התם דגבי תמידים, דידעו בית דין דודאי יותירו בכל שנה כדפרש"י התם, אלא אפילו במידי דלאו ודאי אלא דרגיל להיות – לב ב"ד מתנה עליהם כדמוכח התם, דפריך עלה מפר ושעיר של יום הכיפורים שאבדו, דלא אמרינן לב ב"ד מתנה עליהם, ומשני דאבודים שאני משום דלא שכיחי. משמע דאי הוה שכיחי אע"ג דלאו ודאי קאתי, היה לב ב"ד מתנה עליהם. נדחקתי כדי ליישב קצת מה שאין העולם נוהרין' (תרומת הדשן רעג).

ומובא בב"י וברמ"א או"ח קנ"ח. וכתב במשנ"ב (שם סקל"ו, עפ"י א"ר) שאין אומרים כן אלא במה שמבורר המנהג להקל, אבל מה שאינו נהוג אין לנו להקל מעצמו, שאפשר שלא התנו על כך.

ועוד הביא שם בבאור הלכה מהפמ"ג לדייק מלשון הרמ"א 'ואי אפשר לזוהר' – שבדבר שאפשר לזוהר מהם, אין אומרים בסתמא לב ב"ד מתנה עליהם.

דף יב

'אבל התם דמעיקרא חטאת והשתא עולה – גזירה לאחור כפרה אטו לפני כפרה' – אבל לולא גזרה היו מקייצין בה, כי כך התקבלה ההלכה שמותר ציבור לקיץ המזבח (תוס' בע"ב ד"ה שמתחלה).

(ע"ב) 'בורכא' – מלשון בורות (עפ"י רש"י חולין פח: 'הערוך' ערך ברך).

זאף שמואל סבר להא דר' יוחנן, דאמר רב יהודה אמר שמואל: קרבנות צבור סכין מושכתן למה שהן. לפירוש הערוך (מובא בתוס' ובשאר ראשונים), שמואל נוקט כרבנן שלב ב"ד מתנה עליהם. ולדעתם

[דלא כרש"י] אין לשנות מתמיד לקיץ המזבח ולא משעיר זה לשעיר אחר לולא שלב ב"ד מתנה עליהן, וכמו שאמרו לו לר' שמעון היאך קריבין של זה בזה'.
 ובאמרו 'סכין מושכתן' אין הכוונה שעד שעת השחיטה אין בו רק קדושת דמים בלבד, שאם כן לא יהא חייב על שחוטי חוץ בקרבנות ציבור [וביומא סב. מבואר שחייבים]. ועוד, מהו שאמרו לעיל 'שאני אבודין דלא שכיחי' – הלא עדיין לא הוקדשו קדושת הגוף עד שישחטו, ולמה לא ישנה אותם לקרבן אחר או יפדה אותם.

אלא הכוונה שכשמפרישין את הקרבן ומיחדים אותו לשעיר יוהכ"פ למשל, קדושה זו חלה מיד אך על תנאי שלא יותר לבסוף, ואם יותר – לא תחול קדושה זו שהפריש לה ויישאר בקדושת דמים של קדושת תרומת הלשכה. וכשיבוא להקריב שעיר יוהכ"פ בר"ח אז הסכין מושכתו, כלומר בשעה זו תחול קדושת שעיר ר"ח עליו (עפ"י חזון איש או"ח קכח, א. וע"ע קהלות יעקב ח).

בספר בית ישי (קבד, קל) הלך בדרך חדשה בבאור הענין – שלדעת שמואל חלה קדושת הגוף בכל אופן, ודלא כרבה לעיל שאמר שב"ד מתנים שאם לא הוצרכו יהא קדושת דמים, אלא הוקבעה קדוה"ג משעת הפרשה, אך אמנם אותה 'קדושת הקרבה' – שהיא קדושה נוספת החלה על הקרבן בשעת הקדשתו, כאילו התחילה כבר הקרבנות, והיא המונעת פדיון קרבנות תמימים – קדושה זו מותנית על ידי ב"ד בקרבנות ציבור שלא תחול עד שעת שחיטה, ולכן ניתן לשנותם ולפדותם. ע"ש בבאור ובביסוס כל הענין. ופירוש זה מכוון היטב בלשון הר"י בן מגאש.

'תניא נמי הכי: ומודה ר' שמעון בשעיר שאם לא קרב ברגל יקרב בראש-חדש... שמתחלתו לא בא אלא לכפר על מזבח החיצון'. לא הביאו סיוע ממשנתנו (כן הקשו הראשונים על פירוש רש"י) – לפי שעיקר הראיה מלשון הברייתא 'שמתחלתו לא בא אלא לכפר על מזבח החיצון' שמזה משמע שבכל מקום שמכפר כעין אותו דבר שלשמו הופרש, אפילו במקצת – ניתן לשנותו אליו, וכמו מעולת תמיד לעולת קיץ המזבח הגם שזו חובה וזו נדבה. ואילו מהמשנה לבדה אין הוכחה כי יש לומר שדוקא שעירים שכולם מכפרים על חטא טומאה, קרבין מזה לזה. (ונראה שזו כוונת רש"י בד"ה מודה. כ"ג פשוט). עוד בענין שינוי קרבן מחובה לנדבה, והאם צריך 'תנאי בית דין' לכך – ע' צאן קדשים ובהים ו ובשיעורי הגרש"כ שליט"א שם.

'ואלו הן קלות – עשה ולא תעשה, ואלו הן חמורות – כריתות ומיתות בית דין'. ואף מצוות עשה שיש בהן כרת – מן החמורות. כמו שמשמע מלשון הרמב"ם (תשובה א, ב – מנחת חינוך שסד, יד. ודלא כמש"כ בספר תוספת יום הכיפורים יומא פה:)

עוד דנו האחרונים על לאו הניתק לעשה ושאר לאוין שאין לוקין עליהן – ע' במנ"ח שם ובתקנת השבין עמ' 119.

דף יג

הערות ובאורים בפשט

'... ורבי היא, דתניא רבי אומר: על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה – יום הכיפורים מכפר'. אף על פי שבמשנה הוזכר שעיר המשתלח ולא יום הכיפורים, ואילו רבי דיבר על יוהכ"פ ולא על שעיר המשתלח – יש לומר שעיקר כפרת השעיר משום תוקפו של יום הכיפורים הוא, ונקט רבי יוהכ"פ ולא נקט שעיר אך דין אחד להם, ואף הוא מכפר על שאינם שבים לרבי. אך עדין יש לתמוה מדוע לא שנו במשנתנו שעיר המשתלח ויום הכיפורים (עפ"י רשב"א ור"ן).

דפים י – יב

טו. מה ענינו של הכלל 'לב ב"ד מתנה'? האם הוא מוסכם על כולם, ובאלו אופנים אין כלל זה אמור?

בית דין מתנה על קרבנות הציבור (דוקא, ולא בקרבנות יחיד. ע' זבחים ו: תוס' כאן ובמנחות טו: ועוד) בשעת לקיחתם, שאם הציבור לא יצטרך להם – אין קדושים אלא לדמיהם, ועל כן ניתן לפדותם כשהם תמימים. אמרו שבדבר שאינו שכיח, כגון חטאות פנימיות שאבדו – אין ב"ד מתנים. מלבד בפרה אדומה שדמיה יקרים.

מבואר בסוגיא שמועיל 'לב ב"ד מתנה' לכך שאין צריכים העמדה והערכה לפדיון (עתוס' רשב"א וריטב"א).

רבי שמעון חולק על כלל זה (וכן רב חסדא. עתוס' יב. ד"ה שאני).

מודה רבי שמעון שבמקום שאין תקנה ברעיה – לב בית דין מתנה (ר"ן עפ"י מנחות עט:).
וכן בקדושת דמים, הכל מודים שלב ב"ד מתנה (תוס' פסחים סוף דף פא. וכן יש מפרשים סברת אביי בסוגיא – עתוס' ותורא"ש).

מלשון 'לב בית דין מתנה' משמע שאין צריך תנאי מפורש, שדברים כאלו בלב כל אדם הם והריהם דברים, שמן הסתם כל מה שיכולים בית דין לתקן בהם – יתקנו (ריטב"א).

דף יב

טז. א. חטאות חיצונות של ציבור שאבדו והקריבו אחרים תחתם, ונמצאו – מה יעשו בהן?

ב. אשם שנתכפרו בעליו באחר – מה דינו?

א. חטאות המוספין שאבדו והקריבו אחרים תחתן ונמצאו – ייקרבו לרגל הבא או לראש חדש או ליום הכפורים. אולם אם עברה השנה (שהגיע ראש חדש ניסן ושוב אין ראוי להקרבה אלא מתרומה החדשה. רש"י. וע' חדושים ובאורים) אמרו שלדעת רבי שמעון ירעו עד שיסתאבו ויפדו וילקח מדמיהם נדבה לקיץ המזבח [אבל גופם אינו קרב לקיץ – גזירה לאחר כפרה משום לפני כפרה].

א. יש לשמוע ממהלך הגמרא (ממה שהעלו אפשרות בפירוש המשנה) שלדעת חכמים הסוברים 'לב בית דין מתנה', חטאות ציבור החיצוניות של שנה שעברה – יפדו תמימין.

ויש אומרים שאפילו לא עברה השנה, לדעת רבי יהודה שאין כפרתן שוה – אין קרבים של אלו באלו, אלא יפדו תמימין למ"ד לב ב"ד מתנה עליהן (כן משמע בפירוש הר"י בן מגאש. וכן צדד בלקוטי הלכות בדעת הרמב"ם שהשמיט הדין שיקרב של זה בזה. ואילו הרמב"ן דחה פירוש זה).

ב. יש מפרשים שלרבי שמעון חטאות שאבדו ונמצאו – ירעו עד שיסתאבו ויפלו דמיהם לנדבה. ומה שאמר 'יקרבו זה בזה' מדבר באופן שלא הוקרב השעיר ברגל מפני מניעה כלשהי – מקריבים אותו כתשלומין ברגל אחר או בראש חדש אם לא הקריבו עדיין את שעיר היום (ר"י בן מגאש. וכיו"ב בספר ראב"ן (יא):) אלא שלפירושו נראה שלא הופרש השעיר כלל מפני מחסור בבהמות, וכשיודמנו אחר כך – ייקרב ברגל או בר"ח אחר. ומשמע לפירושו שמקריבים אותו בנוסף לשעיר היום, דלא כר"י מגאש שאסר משום בל תוסיף. וצ"ע).

ב. אשם שנתכפרו בעליו, ירעה עד שיסתאב ויפלו דמיו לנדבה (נדבת ציבור, עולת 'קִיץ המזבח'). רבי אליעזר אומר: ימות, כחטאת יחיד. רבי יהושע אומר (גרט הרשב"א, וכ"ה בתמורה: רבי אלעזר. ובריטב"א: רבי אלעזר ורבי שמעון): יביא בדמיו עולה (וסומך עליו ומביא נסכים משלו, כשאר עולות יחיד).

א. מדין תורה – הלכה למשה מסיני – קרב עולה בעצמו (מלבד לרבי אליעזר המקיש אשם לחטאת), ולדעת רבנו תם אף בלא ניתוק לרעה – כיון שכבר נתכפר באחר, אלא שחכמים הצריכו ניתוק (והביאו הרשב"א בלא חולק). ויש אומרים שהרעה נצרכת מעיקר הדין (ערש"י זבחים ה:). וי"א שמחלוקת הסוגיות בדבר (ערמב"ן. וע"ע בריטב"א).

ב. אף לדעה השלישית אפשר בנדבת ציבור אלא שיכולים גם לנדבת יחיד אם ירצו (עפ"י ריטב"א).

ג. הלכה כתנא קמא שירעה עד שיומם וימכר ויפלו דמיו לנדבה (רמב"ם פסוה"מ ד, יד; מאירי). ואם ניתק לרעה והקריבו עולה – כשר (רמב"ם שם טו).

ע"ע פרטים נוספים בתמורה כ.

יז. א. מהו 'קִיץ המזבח'?

ב. האם עוף קרב כ'קִיץ המזבח'?

א. 'קִיץ המזבח' הוא כינוי לקרבן נדבה של ציבור העולה כליל על המזבח, ואינו מעיקר חובת הציבור אלא כדי שלא יהא המזבח בטל, וכמיני מתיקה ('קִיץ' – תאנים ופירות מתוקים) שאדם אוכל כקינוח סעודה.

ב. רב נחמן בר רב חסדא ורב נחמן בר יצחק (משמו של רב שימי מנהרדעא) סוברים: אין מקייצים בעולת העוף. ורבה השיג בתחילה.

א. הלכה כרב נחמן שאין מקייצים. ויש לדייק בלשון התוס' ובתורא"ש שבמסקנא אף רבא קיבל דעתם. ובמסכת נויר (כו.) צידדו בתוס' שיש מחלוקת בדבר (וכ"מ בריטב"א כאן, אלא שמפרש שלרבה מחלוקת תנאים בדבר).

ב. כתבו בתוס' שאם נשתייר עוף – מקייצים בו, אלא שאין קונים אותו מתחילה. והרמב"ם (שקלים ד, ט כלי המקדש ז, יג) סתם שאין מקייצין בעולות העוף שאין בקרבנות הציבור עוף.

דפים יב – יג

יח. א. על אלו עברות תשובה לבדה מכפרת?

ב. האם יום הכיפורים מכפר לבדו – או עם המיתה – בלא תשובה?

ג. האם יוהכ"פ מכפר למי שאינו מודה בו ואינו שומרו?

ד. על מה ועל מי מכפר שעיר המשתלח?

א. על מצוות עשה (שאינן בהן עונש כרת. מנחת חינוך, עפ"י לשון הרמב"ם) אמרו: לא זו משם עד שמוחלין לו. [לאו הניתק לעשה, דינו כעשה לענין זה. וב'לא תעשה' גמור נחלקו תנאים, האם התשובה לבדה מכפרת. ולכלל הדעות אינה מכפרת על לא תשא שהוא לאו החמור שנאמר בו לא ינקה (עפ"י יומא פה)].

התוס' כאן נקטו שאעפ"י שהתשובה לבדה מועילה למחול על 'לא תעשה' שאין בו כרת, אין זו מחילה גמורה רק מקלים לו הדין, שלא כבמצוות 'עשה' שמוחלים לו לגמרי. והרמב"ם (תשובה א, ד) כתב שהתשובה תולה ויום הכפורים מכפר.